

ELMALI
İLİM ve İRFAN ŞEHİRİ

Ed. Bilal KEMİKLİ

Elmalı : İlim ve İrfan Şehri

Ed. Bilal KEMİKLİ

ISBN 978-605-5627-14-0

İç Düzen

Ahmet ÖGKE

Baskı & Cilt

Kutlu Avcı Ofset Ltd. Şti.

Muratpaşa Mh. Emrah. Cd. Kutlu Avcı Plaza No:17

0242 346 85 85 ANTALYA

İletişim

Akdeniz Kültür ve İletişim Kulübü Derneği

Tarım Mah. Perge Cad. Gündoğdu Sitesi

Perge Apt. Kat:3 Dâire: 10 / ANTALYA

0242 312 10 03

info@akik.org.tr

www.akik.org.tr

Antalya, 2011

Kitapta yayınlanan yazıların her türlü hukukî ve ilmî sorumluluğu yazarlarına âittir.

Eroğlu Nûri'nin Eserlerinde Tasavvuf İlminin İnsan Eğitimine Yasımları

Ahmet ÖGKE*

*Muhabbet gülleri bite
Cân bülbülü onda öte
Müsemmâ ol ism-i zâta
Eğer deroiş isen deroiş***
(Hz. Eroğlu Nûri k.s.)

Giriş¹: Eroğlu Nûri (ö. 1012 / 1603)² ve Tasavvufta İnsan Meselesi

Tam adı, Eroğlu Nûri Yahşi Efendi'dir. Âilesi hakkında pek bir bilgiye sâhip olamadığımız Eroğlu Nûri'nin muhtemelen *Finike*'de veya oraya yakın bir belde olan *Turunçova*'da ikâmet ettiği anlaşıl-

* Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üni. İlâhiyat Fak., Çanakkale.

** Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, Haz.. Mustafa Tatcı, Ankara, 2002, s. 155.

¹ Bu bildiri, şu temel kaynaklardan yararlanılarak hazırlanmıştır: Mustafa Tatcı, *Elmalı'nın Canları*, Ankara, 2003; Mustafa Tatcı, *Eroğlu Nûri - Dîvânçe-i İlâhiyât*, Ankara, 2002; Mustafa Tatcı, *Tasavvuf bi't-Tarîkat-Eroğlu Nûri*, Ankara, 2002; Hatice Ögke, *Eroğlu Nûri'nin (ö. 1012/1603) Tasavvufî Görüşleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Abdülhakim Yüce, Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi, Van, 2008.

² Bu başlık altında Eroğlu Nûri hakkında bilgi verirken istifâde ettiğimiz temel kaynaklar şunlardır: Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1333, c. I, s. 26; Mustafa Tatcı, *Elmalı'nın Canları*, ss. 97-109; Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, ss. X-XI, 11-24, 44-56; Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, Ankara, 2002, ss. 10-15; Abdullah Ekiz, *Sinân Ümmî ve Ahfâdi*, Ankara, 1962, ss. 20-25; Abdullah Ekiz, *Düünden Buğüne Elmalı*, Elmalı, 2001, s. 148.

maktadır. Yaşadığı yörenin bugünkü durumuna ve bâzı şiirlerinde ekincilikle ilgili motifler kullanmasına bakılırsa, onun geçimini zirâatle kazandığı sonucuna varılabilir. 1012/1603 senesinde *Finike*'de vefât eden Eroğlu Nûri'nin mezarı, *Finike*'nin kuzey-batı yönündeki *Turunçova*'da, *Alacadağ*'ın zirvesine yakın bir yerdedir. Taş ve kayalarla kaplı mezar, basit bir şekilde demir çubuklarla çevrilmiştir.

Eroğlu Nûri'nin şeyhi Vâhib-i Ümmî'dir (ö. 1004/1595). O da *Halvetiyye*'nin *Ahmediyye* kolunun pîri Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî'nin (ö. 910/1505) talebesidir. Eroğlu Nûri'nin yetiştirdiği en meşhur kişilik ise, Niyâzî-i Mısırî'nin (ö. 1105/1694) hocası olan Yûsuf Sinân-ı Ümmî'dir (ö. 1067/1657).

Eroğlu Nûri'nin günümüze ulaşan iki eseri vardır: *Tasavvuf bi't-Tarîkat* (*Risâle-i Şerîf Elmalî Eroğlu Efendi*) ve *Dîvân-ı İlâhiyât*. Nesir (düz yazı) şeklinde yazdığı *Tasavvuf bi't-Tarîkat* adlı risâle, insan için tasavvufî hayâtın ve müşhidin gerekliliği konusunu anlatmaktadır. Tasavvufa ilgisi olanlar ve bu yola henüz yeni girenler (tâlibler) için yazılmış "Tasavvufa giriş" türünde bir eserdir.³ Manzum (şiir) olarak yazdığı *Dîvânçe-i İlâhiyât* ise, içinde 51 adet ilâhînin bulunduğu, mürettep olmasa da küçük bir dîvân niteliğindedir.⁴

Bilindiği gibi tasavvufun en temel konusu *insan*dır. Öyle ki "*Tasavvuf, insanı tanıma ve eğitme sanatıdır*" desek, yanılmış olmayız. *Allah-insan* ve *diğer varlıklar (kâinat / eşyâ)* arasındaki ilişkiyi anlamaya ve yorumlamaya çalışmak, tasavvufun başlıca uğraş alanını oluşturur. *İnsan* da kendini yaratan Rabb'ini bilip tanımak ve O'na kulluk etmek için yaratılmıştır. İşte bu kulluk bilincini en yüksek seviyeye çıkarma çabasının adıdır, tasavvuf.

Bu bildiride biz, Eroğlu Nûri'nin günümüze ulaşan iki eserinden hareketle, tasavvuf ilminin insan eğitime yansımalarını ele almaya çalışacağız. Bunu yaparken temel hareket noktamız, Eroğlu Nûri Hz.'nin eserlerinde ortaya koyduğu çeşitli insan tipleri ve bun-

³ Mevcut iki elyazması nüshasından hareketle Mustafa Tatcı, bu eserin tenkitli neşirini yapmıştır. Bk.: Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, Haz.: Mustafa Tatcı, Ankara, 2002; ayrıca bk.: Tatcı, *Elmalı'nın Canları* içinde, ss. 110-152.

⁴ Bu dîvân da Mustafa Tatcı tarafından neşredilmiştir. Bk.: Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, Haz.: Mustafa Tatcı, Ankara, 2002.

ların kendilerine has özellikleridir. İnsanoğlunun kemâle erme yolunda nasıl bir eğitimden geçmesi gerektiği konusunu Eroğlu Hz.'nin görüşleri doğrultusunda açıklayarak bildirimizi tamamlamayı hedefliyoruz.

İçinden geldiği tasavvufî geleneğe bağlı kalan Eroğlu Nûri, *insanın*, yaratıkların en şerefli ve en üstünü olduğu görüşündedir. Ona göre *insan*, kâinattaki bütün varlıkları öz olarak içinde barındıran bir *varlıklar numûnesi*dir. O bunu şöyle açıklar: “*İnsan, nüsha-i kübrâdır. Yaratılmışların tamâmı, yâni mâsivâ, her bir insanın içinde mevcuttur. Onun için insan, âlem-i kübrâdır.*”⁵

Tasavvuf felsefesini yaşayan bir tekke şâiri olan Eroğlu, eserlerinde *beş tip insandan* söz eder. Eroğlu Hz.'nin kendi tâbiriyle bunlar şunlardır: *Hayvan insan, zâhid (vâiz), âşık derviş, ârif ve insan-ı kâmil.*⁶

Şimdi bu *insan tiplerini*, Eroğlu Nûri'nin eserlerinde yer aldığı şekliyle anlatmaya çalışalım:

1. Hayvan İnsan

Eroğlu Nûri Hz.'nin târifiyle *hayvan insan*, *nefs-i emmârenin* her türlü özelliklerini sergileyen, tasavvuf yoluna girmek şöyle dursun, buna tahammül bile edemeyen, yaratılış gâyesinden habersiz, yeme-içme ve nefsanî istek ve arzularını tatminden başka bir şey düşünmeyen insan tipidir. Bu tür insanlar, bir irfan ve aşk yolu olan tasavvufu da red ve inkâr ederler. Onlar, âdetâ yol azığını yanına almadan yolculuğa çıkan *azıksız yayalar* gibidir. Yâni, Allah'ı bilip tanıma ve O'nun emirlerini yerine getirme çabasına girmeksizin, kaçınılmaz son olan âhirete doğru gâfilce yol almakta olan insan tipidir. Diyor ki Hz. Pîr:

*Bu yola döymez azıksız yayalar
Aşkı yok kişiyi hayvân sayalar*⁷

Eroğlu Nûri Hz., Kur'an'daki: “İşte böyleleri hayvan gibidirler; belki daha da aşağılıktırlar”⁸ âyetinden aldığı ilhamla, bu tür insanlara

⁵ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarikat*, Haz.: Mustafa Tatçı, Ankara, 2002, s. 40.

⁶ Mustafa Tatçı, *Eroğlu Nûri - Dîvânçe-i İlâhiyât*, Ankara, 2002, ss. 78-79.

⁷ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, s. 152.

hayvan insan adını takmış olmalıdır. Zira konuyla ilgili bu ve benzeri âyetlerden⁹ de anlaşılacağı üzere bu tip insanlar, kalpleriyle hakîkati kavramazlar, hakîkati görmezler ve hakîkate kulak ve gönül vermezler. Kısacası onlar tam bir *gafler* içerisinde, yanlış yoldadırlar ve dolayısıyla da *yolca hayvanlardan daha da aşağılıktır*lar. Esâsında onlara *insan* demek bile haksızlık olur. Zira hayvanlardan çoğu, böylelerinden daha yarayışlı, daha bilinçli ve yaratılış gayesinin daha çok farkında olan varlıklardır.

Eroğlu Nûri Hz., sözünü ettiği bu tür insanları, konuşmaktan başka hayvanlardan bir farkları olmadığı için *konuşan hayvan (hayvân-ı nâtik)* olarak niteler. Bu tür insanların en büyük özelliği, mutasavvıfların bildirdiği ve tavsiye ettiği mârifet ve hakîkatlere kulak tıkamalarıdır:

*Ne bilsin sırrımız hayvân-ı nâtik?
Çün olduk emr-i Hak ahdine sâdik
Usûlüyle biziz Allah'a âşık
Bugün bize Abdülvehhâblı derler¹⁰*

Bu dörtlükte Eroğlu Hz., sûfilerin söz ve uyarlarından, mânevî hakikat ve rûhî kazanımlardan habersiz olanların, *konuşan hayvan* derekesinden kurtulamayacaklarını belirtiyor. Bunun gerekçesi olarak da Cenâb-ı Hakk'ın emirlerine ve Elest bezminde (Kâlû Belâ ânında) O'na verdikleri söze bağlı kalmamalarını gösteriyor. Bu *hayvanlık* çukurundan kurtuluş için Eroğlu Hz.'nin sunduğu reçete ise, tasavvuf yoluna girip üsûlüne, âdâb ve erkâna uygun bir şekilde insanın kendisini rûhî / mânevî eğitime vermesidir.

⁸ Âyetin tamâmı (meâlen) şöyledir: “Andolsun, biz cinler ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışızdır. Onların kalpleri vardır, onlarla kavramazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. İşte onlar, hayvanlar gibidir; hattâ daha aşağılıktır. İşte asıl gâfiller onlardır.” (A'râf, 7/179).

⁹ Benzer bir âyet de şöyledir: “Yoksa sen, onların çoğunun gerçekten (söz) dinleyeceğini, yâhut düşünceğini mi sanıyorsun? Hâyır! Onlar hayvanlar gibidir; hattâ onlar, yolca daha da aşağılıktır.” (Furkan, 25/44).

¹⁰ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, s. 174.

2. Zâhid (Vâiz)

Eroğlu Nûri'ye göre *zühhd* aşaması, *hayvan insanlıktan* kurtuluş için atılması gereken ilk adımdır. Bu, daha ileriki merhalelerde ulaşılacak olan dervişlik, âşıklık ve ârifliğe giden yolun da başlangıcıdır. Evet, bu bir ilk adımdır ve başlangıçtır; dolayısıyla burada takılıp kalmamak, eğleşmemek gerekir. Çünkü çoğu zaman tasavvufta *zühhd*, pek çok insan için aldatıcı, yoldan alıkoyucu bir unsur olarak karşımıza çıkar. *Zühhd*ün erken kazanımlarına aldanan yolun başındaki sâlik, "oldum" sanarak kendinde benlik görebilir. Nefsin tuzağına düşmesi çok kolaydır. Bu tuzağa düşen mâneviyat yolcusu yoldan kalır.

İşte bu yüzden Eroğlu Hz.'nin konuya yaklaşımı gerçekten mânidardır: Allah'a çokça ibâdet ediyormuş, zühhd ve takvâ ehliymiş gibi görünmekle birlikte *zâhid*, aslında gönül, aşk, mârifet ve hakikat konularının dışında kalmış kimsedir. İşin özüne inemeyip kabuğunda kalmış, dîni birtakım şekli törenlerden ibâret sanan şekilci / merâsimci bir kişiliğe sâhiptir. O, kalbini dünyâ süsüyle ve dünyâlıklarla (*nakış*) doldurmuştur; fakat *Nakkâş*'tan (Cenâb-ı Hak) hiç haberi yoktur. Buna rağmen, bildiğini sanarak insanlara dedi-kodu kabilinden konuşur durur. Eroğlu Nûri'ye göre onun yaptığı bu iş, laf ebeliğinden başka bir şey değildir:

*Zâhidin kalbin ihâta eylemiş nakş-ı midâd
Hâle tebdîl eylemez ol kıyl u kâl üstündedir*¹¹

Bu tür insanlar, Cenâb-ı Hakk'ı gönül yoluyla idrâk edemedikleri için, verdikleri kuru vaaz ve nasihatler de hiç etkili olmaz. Zira, anlattıkları şeyin hakikatinden kendilerinin bile haberleri yoktur:

*Müessir mi olur vâizin nushu?
Derûnu hâl-i vicdân olmayınca*¹²

Kendi söylediklerini kendileri yapmadıkları halde insanlara vaaz u nasihatte bulunan bu tür şekilci *vâiz* ve *zâhid*lerin en iyi ihtimalle en büyük hedefleri, âhirette Allah tarafından vaad edilen cennete

¹¹ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, s. 149.

¹² Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, s. 128.

kavuşmaktan başka bir şey değildir. Eroğlu Nûri, sâdece bu istek peşinde koşturan *zâhîdî*, devrin sosyal şartlarını da göz önünde bulundurarak, mecâzen, bağ-bahçe satın almak arzusuyla koşturup duran insana benzetir.¹³ Bu tür insanların başkalarına verebilecekleri pek bir şey yoktur. Âşıkla aşk şarâbını sunabilecek olan, ancak kâmil bir şeyhtir:

*Zâhidin murâdî, bâğ ile bostân
Tecellî âşıkla, tesellî dostdan
Sunar aşk şarâbın, cân olur mestân
Benim şeyhim gibi, ulu şeyh olmaz¹⁴*

Eroğlu'nun yaşadığı dönemin en önemli tartışma konularından biri de *devrân ile zikretmenin* doğru olup olmadığı meselesidir. Eroğlu'nun da bağlı olduğu *Halvetiyye* tarikatı, zikrini hem *kıyâmî* (ayakta) ve hem de *kuûdî* olarak (oturarak) icrâ eder. Bu yolun bağluları, zikri ayakta *devrân* ederek, yâni dönerek yaptıkları için, *Halvetîler'e "Devrânîler"* de denmiştir. *Devrân* ederek ibâdet etmeleri sebebiyle gerek Eroğlu ve gerekse onun silsilesinden gelen sûfiler, yolun başında takılıp kalan *zâhidlerin* hücumuna uğramışlardır.¹⁵ Onların bu müdâhalelerine Eroğlu Nûri, bir şiirinde şöyle karşılık verir:

*Ehl-i şevke ta'n eyleyen zâhidler
Derviş Hû der döner, kâfir mi olur?
Bu dahle vâris olan mücâhidler
Mü'min Hû der döner, kâfir mi olur?¹⁶*

Görüldüğü gibi bu dörtlükte Eroğlu, Allah'ı döne döne zikreden dervişlere sataşan, hattâ onları küfürle itham etme cür'etini bile gösteren şekilci *zâhid* ve *vâizlere*, "*istişhâm-ı inkârî*" metodunu kullanarak cevap vermekte ve onların aslâ kâfir olmadıklarını; sapasağlam bir mü'min ve nefsleriyle cihad eden birer mücâhid olduklarını söylemektedir.

¹³ Tatcı, *Eroğlu Nûri - Dîvânçe-i İlâhiyât*, s. 80.

¹⁴ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, s. 35; a.mlf., *Dîvânçe-i İlâhiyât*, s. 105.

¹⁵ Tatcı, *Eroğlu Nûri - Dîvânçe-i İlâhiyât*, s. 80.

¹⁶ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, s. 120.

3. Âşık Dervîş

Kemâle/olgunluğa erme yolundaki ikinci durak, *dervîşlik* mertebesidir. Eroğlu Nûri, buna *âşıklık* sıfatını da ekleyerek bu aşamadaki yolcuya *âşık dervîş* adını verir. *Âşık dervîş*, Allah'ı seven, Allah için Allah'ı sevenleri de seven, yolun gereklerini kâmil bir mürşidden öğrenen, bilen, usûl / âdâb ve erkâna uyan mâneviyat yolcusudur. Pek makbul olmayan *zâhidlik* / *vâizlik*ten sonra gelen bu mertebe, makbul sayılmış ve övülmüştür. Ancak burası da sâdece bir "durak"tır. Yâni kişinin istidat ve kâbiliyetine (yatkınlık ve yeteneğine) göre belli bir süre kalması ve eğitilmesi gereken bir ara dönemdir. Burada da takılıp kalınmamalı, gerekli eğitimi aldıktan sonra kemâle uzanan yola devam etmelidir. Bununla birlikte yola devam edebilenlerin sayısı, burada kalanların sayısından azdır. Çünkü *dervîşlik* ve *âşıklık* gerçekten çok zordur; üstelik bu da makbuldür. *Âşık dervîşlik*, kemâle ermek için alt sınırdır, asgarî limittir. Dolayısıyla bu mertebeyi aşabilen babayığit sayısı oldukça azdır. Tasavvuf yolundaki Hak ve mâneviyat yolcularının çoğunu bu zümredeki insanlar oluşturur.

Eroğlu Nûri, nakarat dizesi "*Eğer dervîş isen dervîş*"¹⁷ ve "*Kim dervîş ise*"¹⁸ olan iki ayrı şiirinde, *âşık dervîş* tipinin portresini şöyle çizer:

İki cihâna aldanma
Eğer dervîş isen dervîş
Gayrın hevâsında kalma
Eğer dervîş isen dervîş

Dervîşler ile yoldaş ol
Aşk ile âleme fâş ol
Koyundan dahi yavaş ol
Eğer dervîş isen dervîş

Şeyh'in ile alışgör
Nebîn ile bilişgör
Rabbin ile buluşgör
Eğer dervîş isen dervîş

¹⁷ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, ss. 154-155.

¹⁸ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, ss. 155-159.

Muhabbet gülleri bite
Cân bülbülü anda öte
Müsemma ol ism-i zâta
Eğer dervîş isen dervîş

Meyl etme seni öğene
Hayır duâ kıl sögene
Arkan tutuver döğene
Eğer dervîş isen dervîş

Tut Eroğlu'nun sözünü
Bulasın ma'nâ yüzünü
Dostdan ırma cân gözünü
Eğer dervîş isen dervîş

* * * * *

Dâim zikr eder
Kim dervîş ise
Dostu fikr eder
Kim dervîş ise

Kalmaz döğene
Tınmaz sögene
Bakmaz öğene
Kim dervîş ise

Budur ol eren
Hak yolda duran
Ayrılmaz gören
Kim dervîş ise

Doğr'olur özü
Nûrl'olur yüzü
Kur'ân her sözü
Kim dervîş ise

Kanı karıştır
Gönül veriştir
Zikre düriştir
Kim dervîş ise

*Dünyâyâ bakmaz
Gayrıya akmaz
Hiç gönül yıkmaz
Kim deroîş ise*

*Azrâil gelmez
Ana yol bulmaz
İkilik bilmez
Kim deroîş ise*

*Aşka yâr olur
Mîvedâr olur
Seng-(i)sâr olur
Kim deroîş ise*

*Zikr eder yüce
Çün azmi hoca
Sabr eder güce
Kim deroîş ise*

*Gözedir yolın
Hıfz eyler dilin
Azm eder hâlin
Kim deroîş ise*

*Görür Sübhân'ın
Böyledir kânûn
Dost alır cânın
Kim deroîş ise*

*Uy'ması [uyuması] namâz
Hak sözün sımaz
Hiç benin demez
Kim deroîş ise*

*Mürşide uyar
Sırrını duyar*

*Kendin yok sayar
Kim dervîş ise*

*Kim inkâr eder
Yerin nâr eder
Sözü kâr eder
Kim dervîş ise*

*Gelse bir âsî
Silinir pâsı
Makbûl duâsı
Kim dervîş ise*

*Derdli Eyyûb'dan
Tâhir ayıbdan
Rızkı gayıbdan
Kim dervîş ise*

*Kur'ân'a uyar
Sırrını duyar
Kendin yok sayar
Kim dervîş ise*

*Görmesi devlet
Mazharı rahmet
Her sözü vuslat
Kim dervîş ise*

*Göremez körler
Biledir erler
Noktavî derler
Kim dervîş ise*

*Nebîler hamîd
Şânı müctehid
Gâzi hem şehîd
Kim dervîş ise*

*Kademi kutlu
Hilm ile udlu
Her sözü tatlu
Kim dervîş ise*

*Kalbi beytullah
Belki arşullah
Sırr-ı ehlullah
Kim dervîş ise*

*Hîç gelmez celâl
Sözleri zülâl
Nasîbi helâl
Kim dervîş ise*

*Halk gibi ölmez
Azrâil gelmez
Haof u hüzn olmaz
Kim dervîş ise*

*Eroğlu aydır
Zikr ile hay'dır
Aşk ile baydır
Kim dervîş ise*

Bu şiirlerde de ifâde edildiğine göre *âşık dervîş*, sevgi ve aşk ehlidir. Gözü Hak'tan başkasını görmez ve gönlü başkasına kaymaz. O, kalp kırmayan, gönül yıkmayan, özü ve sözü doğru, yüzü nurlu, dilinde zikri, gönlünde dostu, içiyle ve dışıyla Kur'an'la bütünleşmiş bir kişidir. Her zaman istikâmet, azîmet ve nefse muhâlefet üzeredir. Uykusu ibâdet olup, aslâ benlik dâvâsı gütmmez. Duâsı da makbûldür.

Dövene karşılık vermez; sövene hiç aldırış etmez, hattâ ona hayır duâda bulunur. Övene de aldanmaz. En önemli vasfı, "aşka yâr olup, gönül meyvesini toplaması"dır. Bu da onun güçlüklerle, zorluklara göğüs gerip katlanması ve sabretmesiyle olur. Ona karşı çıkan biri huzûruna gelse, gönlündeki bütün isyan pasları silinir. O, aşk yolunda cânını verse şehid, kalsa gâzîdir.

Âşık derviş, Hz. Eyyûb (a.s.) gibi dertlidir. Her türlü ayıptan, kinden, kibirden, hasedden arınmıştır. Huyu hamur gibi yumuşak, sözleri baldan tatlı, adımı kutludur. Hakk'a nazını geçiren kişidir; Rahmet mazharıdır. O, ilâhî tevhid sırrını kavramış bir *Noktavî'*dir. Benliğini Hakk'a teslim etmiştir. Bu yüzden o, sıradan insanlar (avâm) gibi ölmez; çünkü zikir-i ilâhî ve aşk ile ebedî diriliği yakalamıştır. Dolayısıyla âşık derviş için artık hüznün ve korku söz konusu değildir.

*Dostlar, cânân ilinden
Bize dervîşler geldi
Ballar tamar dilinden
Bize dervîşler geldi*

diye başlayan bir şiirinde¹⁹ de Eroğlu, seyâhate çıkan bir grup âşık dervişin kendisini ziyârete geldiğini anlatmaktadır. Onun tasvir ettiği bu âşık dervişler, gönül ehli birer sûfî olup, başlarında da alında nur parlayan, ak sakallı bir pîr bulunmaktadır. Dillerinde zikir, ellerinde tesbih ve bellerinde dervişliklerini simgeleyen kemer vardır; sürekli zikir hâlinededirler. Sözleri, o zamana kadar duyulmamış türden, "turfanda" sözlerdir:

*Dost bâğçesin yaylarlar
Turfandalar söylerler
Allah'ı zikir eylerler
Bize dervîşler geldi*

Bülbüle benzeyen âşık dervişin gönlünde, dâimâ muhabbet gülleri (mârifet bilgileri) biter.²⁰ Bir yerde de Eroğlu, âşık dervişleri, aşk ve mârifet deryâsına dalan *bahrîye* (balıkçıl kuş) benzetir:

*Eroğlu erin bulup
Cümle varını verip
Ancalar bahrî olup
Daldı bu dervîşliğe²¹*

¹⁹ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, ss. 171-172.

²⁰ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, ss. 155.

²¹ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, ss. 124.

Eroğlu'nun şiirlerinde tasvir ettiği âşık, Hakk'a âşık olmuş *derviş*ten başkası değildir. O, bir yerde: "Nidâ etdim, gelsin âşık olanlar / Hakk'a gidenlerin yoludur, *tevhîd*"²² diyerek, Hak âşıklarını tevhid yoluna çağırmaktadır. Cezbeli halleriyle *devrân* edip zikreden âşıklar, bâtin ilminden haberli olup cemâlullâha sevdâlıdırlar. Onlar, dost aşkı için darağacına asılıp can ve baştan bile vazgeçmeyi göze alabilen Hallâc-ı Mansûr gibi bir meşrebe sâhiptirler.²³

Âşık *derviş* tipinin tasvir edildiği bir Eroğlu şiiri de şöyledir:

Âşıklar *cihânda hoş zâr ederler*
Ârifler *sohbeti envâr ederler*

Âşıklar *gece gündüz zikr ederler*
Şeytânı *mekrinden bîzâr ederler*

Âşıklar *ârdan nâmûsdan geçerler*
Hod-bînler *darb-ı zikre âr ederler*

Ehl-i *kâl ahyânen anar tevhîdi*
Âşıklar *her nefes tekrâr ederler*

Kimileri *kaldı hûr-ı cenânda*
Âşıklar *zâtını ikrâr ederler*

Âşıklar *ma'sûka vuslat bulucak*
İlm-i *ledünnîden güftâr ederler*

Eroğlu, âşık ol, *vuslat dilersen*
Âşıklar *menzilin dîdâr ederler*²⁴

4. Ârif

Kemâl/olgunluk yolunun üçüncü aşaması, *âriflik* mertebesidir. Bir önceki aşama olan *âşık dervişliğin* şartlarını gereği gibi yerine getiren ve daha iyiye / daha güzele tâlip olanlar, Hakk'ı çokça sevmenin bir ödülü olarak *irfâna* ererler. *İrfan*, *dervişliğin* ve *aşkın* ürünüdür. Eroğlu Nûri'nin belirttiğine göre *ârif* insanın en önemli özelliği, "Hak

²² Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, ss. 113.

²³ Tatcı, *Eroğlu Nûri - Dîvânçe-i İlâhiyât*, ss. 84-85.

²⁴ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, ss. 141-142.

sırrını anlaması"dır.²⁵ Ölmeden önce ölümü gerçekleştirip Hakk'ın cemâline eren ârifler, kendilerine özgü halleri sebebiyle diğer insanlardan ayrılırlar:

*Ârifin kesbini gördüm özge hâl üstündedir
Öldüler ölmezden öndin bunda sâl üstündedir*²⁶

Âşıklar, bekâ bilgisine ulaşırlarsa birer ârif olurlar:

*Hâlin anlan, Eroğlu'nun sözünden
Tıfl-ı ma'nâdır, söyleyen özünden*

*Sülûk ile zıkr-i kalbî yüzünden
Âşıklara bâkî irfân gerekir*²⁷

İrfan sâhipleri, eşyanın sırrına vâkıf olduklarından, her an hakikat güllerini dermektedirler. Onlar, Allah'ın dışındaki her şeyden geçmişler, asıllarına dönmüşler ve cemâl-i ilâhîye ermişlerdir:

*Geç Eroğlu mâsivâdan, aslına ulaşıgör
Menzili âriflerin, zât-ı Cemâl üstündedir*²⁸

Eroğlu'nun verdiği bilgilere göre, Cenâb-ı Hakk'ın âşık ve ârif kulları, *hâlen tecellîye* mazhar olurlar. Bunlar, dünyâda lüzumlu olan mal-mülkten vazgeçtikleri için, halk arasında horlanıp adları *deliye* ve *mecnûna* bile çıkabilir. Evet, görünürde zâhirleri / dış görünüşleri haraptır; ama bâtınları / kalpleri / gönülleri mâmurdur onların... Dış görünüşe takılıp kalan, Allah aşkından nasibini alamamış kimseler, âriflerin arkalarından dedi kodu yaparlar.²⁹ Bu, âriflere bir zarar vermez; sâdece Allah katındaki mertebelerinin daha da artmasına vesîle olur. Ârif bunun farkındadır; ama câhil bundan habersizdir.

5. İnsan-ı Kâmil

Kâmil / olgun insan olma makâmı, tasavvuf yolculuğunda hedeflenen nihâî zirvedir. *Zâhidlik*, *âşık dervişlik* ve *âriflik* mertebelerini aşmayı başarabilen çok az insan bu makâma erebilir. Eroğlu Nûri, *in-*

²⁵ Tatcı, *Eroğlu Nûri - Dîvânçe-i İlâhiyât*, s. 85.

²⁶ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, s.149.

²⁷ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, s. 123.

²⁸ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, s. 150.

²⁹ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, s. 59.

san-ı kâmilin, Hakk'a delil, peygamberlerin de vâris ve vekilleri³⁰ konumunda bulunduğunu belirtir. Onun: "Kefil oldu bize, vuslat-ı dostta"³¹ dizesiyle ifâde ettiği, Hak yolcularına rehber olan olgun kişidir, *kâmil insan*. Peygamberlerin ve bilhassa Hz. Muhammed (s.a.v.) Efendimiz'in özellikleri (*hakikat-i Muhammediyye / rûh-i Muhammediyye*), *insan-ı kâmillere* intikal etmiştir.³² Bu gerçeği, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) medhettiği bir şiirinde Eroğlu Nûri şöyle dile getirmektedir:

*Sen ebu'l-ervâhsın ey cân, aslımızsın ma'nâda
Hamdü lillâh, olduk ümmet, kâmil insân Mustafâ*³³

Kâmil insan, toplumla ve insanlarla çelişkiye düşmeyen ve ağzından yalan, yanlış ve çelişkili sözler çıkmayan, dosdoğru kimsedir. Eroğlu'nun ifâdesiyle: "Kâmil insân olan hilâf söylemez."³⁴ Çünkü o, kalbini Cenâb-ı Hak'tan başka her şeye kapatmış; gönül evinin kapılarını ve pencerelerini yalnızca Allah'a açmış gerçek îmân sâhibi kişidir:

*Bulunmaz kâmil-i insân u îmân
Kulübü beyt-i Deyyân olmayınca*³⁵

İnsan-ı kâmil, Hak yolunda vuslatı gerçekleştirmiş zirve şahsiyettir:

*Bizim tevhûdimiz cümleye şâmil
Bu yolda müntehî insân-ı kâmil
Hem biziz ledünnî ilmiyle âmil
Bugün bize Abdülvehhâblı derler*³⁶

Bu yüzden de o, âyet ve hadislerin hem zâhirî, hem de bâtinî mânâlarına vâkıftır. Bu sebeple onun sözleri ve gösterdiği yol, Kur'an ve sünnetin dışında değildir. Şu cümleler, Eroğlu Nûri Hz.'ne âit:

³⁰ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarikat*, s. 47.

³¹ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, s. 113.

³² Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarikat*, s. 47.

³³ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, s. 143.

³⁴ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, s. 121.

³⁵ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, s. 131.

³⁶ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, s. 174.

“İnsan-ı kâmilin sözleri, cevapları ve irşadları, Kur’ân’dan, hadîsten ve icmâ-ı ümmetden taşra değildir. Taşra olan makbul değildir. Sözlerinin kimisi Kur’ân’ın ve hadîsin zâhirî mânâsıdır; kimisi de bâtinî mânâsıdır.”³⁷

İşte, insanlara Kur’ân’ın zâhirî ve bâtinî anlamlarını en güzel şekilde öğretip anlatabilecek kişi, *insan-ı kâmil*dir.³⁸

Tevhîdin hakîkati de *insan-ı kâmilin* himmetiyle kalbe yerleşir.³⁹ Çünkü *kâmil* insanlar, *elest* bezminde Allah ile tevhîd ve usûl-i esmâ üzere ahitleşip sözleşmiş insanlardır. Eroğlu Nûri, bunu şöyle anlatır:

“*Ashâb-ı yemîn* bölüğünden *mukarreb*, *ehlullâh* ve *enbiyâ*, hakîkatle “*kâlu belâ*” dediler. O anda *usûl-i esmâ* (isimlerin asılları), nûrânî hikmet sıfatıyla nutka gelip: “*Yâ Rab*, bizimle seni zikr etsinler. *Usûl-i esmâ* çeken bu zâkirlerin kalblerini, *mücellâ ve musaffâ* kılıp, onları *yakîne* getirip *müsemmâya* dönüştürelim; *yâni*, *likâullah* bulduralım. *Zâtının nûru deryâsında yok edip sırfa ve hüve hüve’ye mazhar düşürelim*” diye kefil oldular. *Ashâb-ı yemîn*in güzîdelerinden olan *mukarreb* ve *ehlullâh*ın hakikatlerinin tamâmı: “*Kâlu belâ*” dediler. Gerçeği bilen *insân-ı kâmiller* katında *ezelî ahid* budur.”⁴⁰

Eroğlu Nûri, eserlerinde, başta kendisini yetiştiren Vâhib-i Ümmî ve Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî olmak üzere, ismi Kur’ân’da geçen Hz. Süleyman, Lokman ve Hızır’ı; ilk İslâm sûfilerinden İbrâhim Edhem ve Hallâc-ı Mansûr’u, karakteristik özelliklerini vurgulayarak bize birer *insan-ı kâmil* modeli olarak sunar.⁴¹

Sonuç

Görüldüğü gibi Eroğlu Nûri Hz., eserlerinde *beş tip* insandan söz etmektedir: Bunların ilki, *nefs-i emmâresine* köle olan, Eroğlu Nûri’nin tâbiriyle *hayvan* insandır. İkincisi, zühd ve takvâ ehli gibi görünen, ancak işin kabuğunda kalıp özüne inemeyen şekilci / merâsimci *zâhid (vâiz)*dir. Üçüncüsü, zühd ile irfân arasında gidip ge-

³⁷ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi’t-Tarîkat*, s. 48.

³⁸ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi’t-Tarîkat*, s. 22.

³⁹ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi’t-Tarîkat*, s. 41.

⁴⁰ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi’t-Tarîkat*, s. 25.

⁴¹ Tatçı, *Eroğlu Nûri – Divânçe-i İlâhiyât*, s. 86.

len, ancak kendini tevhîdi bilmeye yönelten ve bunun için de aşk yolundan başka bir yol olmadığını anlayan *âşık dervîştir*. *Dördüncüsü*, tevhîdi bilen, Hakk'a doğru yol alan ve Hakk'ı bilip tanıyan / anlayan *ârif*dir. *Beşincisi* ise, bütün mânevî mertebeleri tamamlayarak her an Hak ile birlikte olma makâmına ermiş ve en üstün insanlık sıfatlarıyla donanmış *insan-ı kâmil*dir. Bu kâmil insanlardan, kendilerine Hak yolcularını irşad etme yetkisi ve görevi verilmiş olan özel kimselelere *mürşid-i kâmil* adı verilir.

Şimdi kendi kendimize şöyle bir düşünelim ve kendimize şu soruyu soralım: Acaba biz, Eroğlu Nûri Hz.'nin anlattığı bu insan tiplerinden hangisine giriyoruz? *Hayvan insan* mı, *zâhid / vâiz* mi, *âşık dervîş* mi, *ârif* mi, yoksa *kâmil insan* mı? Sonra da Eroğlu Nûri Hz.'nin bizi kurtarma ve *insan* kılma çağrılarına kulak verelim, olmaz mı?

Çünkü Eroğlu Nûri Hz., bizleri hayvanlık derekesinden kurtulmaya; bütün benliğimizi rûha ve mânevîyâta vermeye, güzel ah-lâkla donanmaya, dervîş olmaya, mutasavvıf olmaya, âşık olmaya, ârif olmaya ve kâmil insan olmaya çağırılmaktadır. Eroğlu Nûri'nin en büyük amacı, insanı sadece *konuşan hayvan* olmaktan kurtarıp, onu *öğrenen, anlayan, kavrayan, tanıyan, Allah'a kulluk eden, Hakk'a ve Hak yolunda olanlara teslim olan, düşünen, seven, bilen bir insan* seviyesine çıkarmaktır. Bütün bu özellikleri bünyesinde barındıran kişi, *kâmil bir insan* ve *olgun bir önder* olmuş demektir.

Esâsında bir bütün olarak tasavvuf, insanı hayvanlık derekesinden, hattâ hayvanlardan da aşağı seviyelerden kurtarıp, önce zühde, sonra dervîşliğe ve âşıklığa, sonra ârifliğe ve en nihâyetinde de kâmil insan olma zirvesine çıkarmayı hedefleyen eğitim sisteminin adıdır. Kâmil bir mürşide tâbi olan tertemiz kalpli, arı duru gönüllü bir tasavvuf yolcusu, yolun gereklerini yerine getirdiği sürece, istidat ve kabiliyetleri (yatkınlık ve yetkinlikleri) ölçüsünde bu *yolda* kendine bir yer edinir.

Aslanan, *yolda / Hak yolda* olmaktır. *Yolsuzluk* iyi değildir; *yolsuz* kişiyi kimse sevmez. Akıllı insan, Eroğlu Nûri Hz.'nin sesine ve çağrısına kulak verir ve *yolda* değilse *yola gelir*, nefsinin *yola sokar*. İnsan olmak için, her şeyden önce *yola girmek* lâzımdır. İnsanoğlu, *yol-iz bilmez* iken, *yol göstericiler* ona *yol-yordam* öğretmiş, onu *yol oğlu*

(Hakk'ı isteyen bir mürid) kılmiştir. *Yol almak için öncelikle yola girmek gerekir. Yola girmek, doğru bir yol sâhibinin izinden gitmek, yol arkadaşları ve yol kardeşleri edinmek demektir. Yola girmek yetmez; yoldaki işâretlere uymak ve yolun gereklerini yerine getirmek de lâzımdır. Yolunca giden yorulmaz. Yoldaki duraklarda takılıp kalmamak, yola devam etmek gerekir. Yol çalısız, kul delisiz olmaz. Bu yüzden yolun inişlerine-çıkışlarına, tümseklerine-çukurlarına, virajlarına ve kavşaklarına dikkat etmelidir. Yolda yol kesiciler / yol vurucular olabilir. Yolun neresinde ne yapmak gerekiyorsa, onu yapmalıdır; gerektiğinde hızlanmalı, gerektiğinde yavaşlamalı, hattâ gerekiyorsa bir süre durmalıdır. Her şeye rağmen yolcu yolunda gerektir. Yolda kalmamalı, yol değiştirmemeli ve yoldan aslâ ayrılmamalıdır. Yoldan çıkmak çok tehlikelidir; yolcuyu uçuruma sürükler. Yol boyunca yol kılavuzunun direktif ve tavsiyelerinden şaşmamak, bizi dosdoğru menzile, varmayı hedeflediğimiz yere ulaştıracaktır. İşte kemâl oradadır; olgunluk, yetkinlik ve insanlık orada. Hayat oradadır; ölü gönüller orada dirilir.*

Hangi şartlarda ve her ne şekilde olursa olsun, *doğru bir yolda yol almamız niyâziyla, ve's-selâm!...*